

Csibe-Árvácska-Erzsike

Az 57 éves Móricz Zsigmond 1936. szeptember 26-án hajnalban a Ferenc József hídon gyalogolt át, amikor a 21 éves Litkei Erzsébettel találkozott. A lány a híd közepén állt és a vizet nézte. Az író megszólította: „Maga mit csinál itt?” „Be kéne ugrani, az anyja szemit” – hangzott a válasz. Egy órát beszélgettek még a hídon, egészen addig, amíg a lány el nem felejtette, hogy öngyilkosságra készül. Így találkozott először Móricz Zsigmond és fogadott lánya, Csibe – legalábbis a tankönyvek szerint. A valóságban azonban a találkozás nem az első volt, és a beszélgetés sem a hídon folytatódott, hanem egy garniszállóban. Litkei Erzsébet, az Árvácska későbbi modellje, kisegítő munkákból és alkalmi prostitúcióból tartotta fenn magát. Minden valószínűség szerint már másfél évvel korábban gyereket szült Móricz Zsigmondnak.

1934 elején találkozhattak először, amikor az író és második felesége, Simonyi Mária kapcsolata megromlott. „Az utcán intettem magamhoz egy utcai lányt, éjfél után, mert Máriával olyan harci pillanat tört ki, hogy én döntenem akartam. Tíz éves hűséget meg akartam semmisíteni. (...) Akkor megláttam egy kislányt, ahogy a sofőröknek udvarolt, s oly kedves volt, mint egy veréb, hogy ott mozgott, és az arcocskája csodálatosan csinos, bátor és kihívó, nem kurvás.” Felmentek az alkalmi szobára, ahol Móríczt kérdegetni kezdte a magában Csibének elnevezett lányt, aki elmondta, hogy még szűz, korán árvaságra jutott, cselédként dolgozott, de most éppen munka nélkül van, éheznek, ezért ment elkeseredésében az utcára. A pásztoróra elmaradt, Móríczt mégis elégedett volt. Úgy érezte, olyan irodalmi modellt talált, mint még soha. Nem tudjuk, hányszor találkoztak még ezután, de azt igen, hogy e találkozók már nem voltak ártatlanok, és azt is, hogy néhány hónap után elszakadtak egymástól.

Móríczt tervezett művei listáján már 1936 első felében megjelent egy Csibe című kötet terve. A tervből a Ferenc József hídi – újbóli – találkozásból lett valóság: Litkei Erzsébet egy kötetre való novella és egy regény ihletője lett. Ezen az estén egy Pygmalion-történet vette kezdetét: „Csibe rám borult és a szívemen ujjongott és csacsogott. (...) egyáltalán semmit sem tudott rólam, csak a hangom színét érezte, (...) s ez elég volt, hogy átadja magát s nemcsak éppen üzletből, hanem szívélyességgel s utána abszolút kiszolgáltatta magát: a lelkét, a kis szívét, a gondolatait.” Móríczt mindent tudni akart Csibéről, s egyszerre akarta kiszakítani a nyomorból és közben lejegyezni élete történetét. Már a másnapi találkozón kiderült számára, hogy Csibe nem feltétlenül hiteles forrás. „Szegényke nem tehet róla, de nem tud hazugság nélkül beszélni” – írta Móríczt, megfélemlítve arról, hogy ő maga sem mondott igazat, amikor hónapokig dr. Kovács álnéven találkozgatott a lánnyal. Csibe életéből annyi rekonstruálható, hogy az állami gondozott kislányt születése után falura adták nevelőszülőkhöz, ahol már öt évesen dolgoznia kellett: főzött, marhát legeltetett, s közben verték, megalázták. 17 évesen szökött Budapestre cselédnek. Életének ezt követő mozzanatát nem mesélte el Mórícznak: eljárás indult ellene egy kisebb lopásért, majd hat napot ült tiltott kéjteljesítésért. „Dr. Kováccsal” is ebben az időszakban találkozott először. 1935 áprilisában szülte meg kisfiát, Litkei Imrét, akit megpróbált felnevelni, de a kisbabát elvették tőle és nevelőszülőknak adták ki. Erről csak annyit mondott el Mórícznak, hogy terhes volt ugyan valakitől, de a gyermek halva született.

Az író 1936 őszén teljesen Csibe hatása alá került. Vége lett a búskomorságnak is: „Úgy látszik, az életem rendbe jön”, – írta naplójában. „Tele vagyok örömmel, s mulatságosnak találom a kettős életet.” A furcsa kapcsolatot a külvilág előtt sem lehetett sokáig titokban tartani, hiszen Móríczt moziba, színházba, kávéházba járt szerelmével, ráadásul sorra jelentek meg a Csibe-novellák is. Ekkor született meg az író által felkarolt árva kislány legendája. Kezdetben Simonyi Mária is elfogadta, hogy férje azért nyerte vissza életkedvét és „fiatalodott meg” hónapok alatt, mert új témája inspirálja. Csak év végén jött rá a kapcsolat valódi természetére, és – bár hivatalosan nem váltak el – szétköltöztek Móríczzal. A „szerelmes apa”, ahogy magát nevezte, iskolába is beíratta Csibét. Az év végi vizsgákhoz szükséges erkölcsi bizonyítványt azonban a lány nem tudta beszerezni, hiszen rendőrségi priusza volt. Móríczt számára ekkor derült ki, hogy minden, amit a lány mesélt neki származásáról, életéről, szüzességéről, elhunyt magzatáról – hazugság volt. Úgy érezte becsapták: „ő csak azért hazudott, hogy bennem származást és szerelmet ébresszen. (...) De most lehull a lepel, mert kiderül, hogy nem szeretett.” Pedig Csibe őszintén szerette, csak félt, hogy az igazság ismeretében esetleg eltaszítja magától.

Talán lassan vége is lett volna a kapcsolatuknak, ha Csibe nem mutatja meg neki Zagyarékas nevelkedő kisfia fényképét. Nem tudjuk, mit érzett Móricz a fénykép láttán, vagy akkor, amikor először meglátogatta a kislányt, mert ezeket az oldalakat valaki egyszerűen kivágta a ránk maradt naplókából. Csak az író Imike iránti rajongásából és műveiből következtethetünk arra, hogy saját gyermekének tekintette Csibe fiát. Hamarosan bekötöztette őket a leányfalui nyaralóba, ahol ideje nagy részét töltötte. Ez rendkívüli feszültségeket generált a jövevény és Móricz első házasságából való felnőtt lányai között. Móricz Virág, az első Móricz-életrajz írója nem is titkolta ellenszenvét Csibe iránt, s neki köszönhetjük, hogy a valóság helyett a torz legenda maradt ránk az író és utolsó műzsája kapcsolatáról.

A feszültségek ellenére Móricz úgy döntött, a maga módján legalizálja a kapcsolatot: hivatalosan örökbe fogadta Csibét és Imikét. A páratlan sebességgel tanuló lány előbb Móricz kertészetét, majd kiadóvállalatát vezette megfelelő alaposággal. Amikor az író 1942-ben, 63 évesen agyvérzésben meghalt, a Móricz-lányok kitették a leányfalui házból Csibét és fiát. Litkei-Móricz Erzsébet azonban nem hiába tanult annyi mindent Móricz Zsigmondtól: nem adta fel, könyvesboltot és kis kiadót alapított. A háború alatt az ő boltja volt a magyar ellenállási mozgalom egyik központja. Nyomdagépén hamis papírokat állított elő zsidóknak és katonaszökevényeknek, amiért halála után megkapta a „Világ Igaza” kitüntetést is. „Csibe-Árvácska-Erzsike Móricz Zsigmond utolsó költeménye” – írta róla Németh László. Harminc évvel élte túl Móriczot, gyermekük ma is él.